

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-וילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

בלוג מס' 74: תואר עם מועד תפוגה

אני מודה ומתוודה שלהצעה שאציע עכשיו, אין כל סיכוי להתקבל. מאחר שאינני נוטה להיאבק עם טחנות רוח, חייבת להיות סיבה טובה להצעת. היא משמשת עבורי קרש קפיצה לדין על אודות החולשה המרכזית של מערכת ההשכלה הגבוהה בארץ, לדעתי.

כמעט לכל דבר בחיינו יש מועד תפוגה: מזון, רישיון נהיגה, רישיון רכב, רישיון כלי נשק – ואפילו כניסה לפרלמנט הנבחר! הצעתי: לכלול ברשימה מכובדת זו את התואר הניתן על ידי מערכת ההשכלה הגבוהה. ניתן לתואר, לשם הוויכוח, תוקף לעשרים וחמש שנים. או אם תרצו, לכל מקצוע יהיה מועד תפוגה – שונה ואולי גם תקופות תוקף שונות לכל אחד משלושת התארים.

אז אין צורך לשאול "מאיפה" הרעיון המשונה – הוא אינו משונה כלל ועיקר מאחר שהעיקרון קיים בהרבה תחומי חיים בעולם המודרני. אבל כן צריכים להסביר "מדוע". מהו ההיגיון לקחת ממישהו דבר שהוא עמל עליו שנתיים, שלוש ואף יותר?

אתחיל ואומר, שאת ההצעה הזאת לא הייתי מעלה בארה"ב. הסיבה קשורה לתשובה לשאלת ה"מדוע". באמריקה, לפחות בתואר הראשון, מקבלים הסטודנטים מה שנקרא liberal arts education, קרי השכלה רחבת אופקים, שאין בה הרבה "תועלת" מקצועית ספציפית אבל יש בה תועלת כללית רבה לניהול החיים האישיים בהצלחה. שם הדגש הושם על הדברים הבאים: 1- יותר קורסים שאינם חלק מבלבת המקצוע מאשר במקצוע הראשי, כלומר הרחבת אופקים; 2- חשיבה ביקורתית ויצירתית; 3- הבעה נכונה, בכתב ובעל פה; 4- פיתוח כושר אנליטי, ניתוח מקרים ופתרון בעיות.

בארץ, לעומת זאת – ואני יודע שאני חוטא במקצת (לדאבוני, רק במקצת) בכיוון הגוזמה – רוב האלמנטים האלה אינם בנמצא ברוב המכריע של הקורסים ותוכניות הלימוד. וזאת מאחר שהסטודנט הישראלי רוצה "תכל'ס" – מקצוע ביד שאתו יוכל "להתקדם" בחיים כאשר המלה "חיים" פירושה משמעה עולם העבודה, זאת ותו לא.

זוהי גישה מיושנת ואפילו בלתי-רלוונטית בעליל, מכמה סיבות. ראשית – ומכאן רעיון "תפוגת התוקף" – המידע בעולם העכשווי מכפיל את עצמו כל עשור (פחות או יותר, בהתאם לתחום). במילים אחרות, תוך עשר שנים כחמישים אחוז ממה שסטודנט למד לתואר כבר אינו רלוונטי. אחרי עשרים שנה, 75% הופך לאלטא זאקן. מכאן בחרתי בתקופת ה-25 שנים כתקופת התפוגה, אם כי לפי החישוב זה ייתכן שזה שמרני מדי ויש מקום לקצרה בכמה שנים. בכל מקרה, מה שווה תעודה שני עשורים מאוחר יותר אם היא מעידה על דבר ששוב אינו רלוונטי?

סיבה שנייה: אם במאה ה-19 הדגישו לימודי מקצוע במערכת החינוך (תיכון או מכללה) מאחר שהאדם הממוצע היה ממשיך לעבוד עד יום מותו – ובשנות העבודה הוא עמל 10-14 שעות ביום, 7 (או במקרה הטוב 6) ימים בשבוע, כלומר כל ימי חייו הלכה למעשה – בעידן העכשווי התהפכו היוצרות. היום. האדם המשכיל הממוצע מתחיל קריירה בגיל 22-25 ופורש לגמלאות בערך בגיל 63 (כן, כן, אני יודע שגיל הפרישה החוקי הינו 65 עד 68, אולם מסתבר שמכל מיני סיבות, למעשה מפסיקים לעבוד כמה שנים לפני כן!), קרי לא יותר מ-40 שנות עבודה. וכמה עובדים בשנים אלו? רק 8 שעות ביום, רק חמישה ימים בשבוע, לפחות שבועיים חופשה אישית, עוד כשבוע-שבועיים חופשות חגים וימים לאומיים, ועל זה ניתן

להוסיף ימי מחלה, חודשי חופשת לידה ועוד. שלא לדבר על כך, שתוחלת החיים מתקרבת ל-80 (אצל נשים כבר עבר אותה) ולכן בממוצע ישנן עוד כ-17 שנה של חיים ללא עבודה. בסיכומו של עניין, אנו מבליים הרבה יותר שעות בחיינו (בלי להתייחס לשעות השינה) ב"אי-עבודה" בהשוואה לזמן העבודה.

הקורא חד העין ודאי שם לב לעובדה שאינני משתמש במלה "אבטלה" או "מובטל" בהתייחסותי לשעות, ימים, שבועות ושנים של היעדר עבודה. הסיבה פשוטה: אם נהיה ערוכים לכך, לא יהיה זמן זה בגדר "שעות בטלה" אלא שעות של הגשמה עצמית במלוא מובן המלה (סולם Maslow וכו'). אך לשם כך, יש להצטייד ב-liberal arts education כדי לעבור (לא "להרוג") את הזמן ביצירתיות, בפרודוקטיביות ובהנאה אמיתית.

מכאן, שהצעתי כלל אינה נחוצה בארה"ב ובארצות אחרות אשר מדגישות *מיומנויות קוגניטיביות* בתואר (לפחות הראשון). מיומנויות אלו (וטעימות של עולמות תוכן רבים) אינן מתיישנות מאחר שהן מדרבנות את האדם להפעילן מדי יום ביומו. לעומת זאת, הן אינן נרכשות במדינות כמו ישראל אשר מלמדות מקצוע ותו לא – וזה מתיישן במהירות. אני מלמד בארץ כבר שלושים שנה – סטודנטים מבריקים יותר ומבריקים פחות – ועדיין אני מתקשה להסתגל לחוסר הסקרנות האינטלקטואלית של רוב רובם: לא כל כך קוראים עיתונים, ואם כבר קוראים, אז רק על הביצה הקטנה שנקראת מדינת ישראל ובוודאי לא משהו המרחיב ומעשיר את האופקים (מדע? פילוסופיה? ספרות יפה? היסטוריה עולמית?). שוב, קצת הגזמתי – אבל לא בהרבה.

איך פותרים בעיה זו בישראל? פשוט מאד: עוברים לשיטת תואר בעל תוקף מוגבל – עד שמשנים את גישת הלימוד לזו הנהוגה בחו"ל. כאמריקאי במקור, אני מתנגד להרבה תופעות של "אמרקניזציה" בחברה הישראלית – אולם לפחות כאן יש הרבה תועלת בהתקרבות לפילוסופיית ההשכלה הגבוהה שקיימת שם.

כהרגלי, אסיים בחומר למחשבה. דווקא גישת ה-liberal arts education הכי מועילה בטווח הרחוק *מבחינה מקצועית* גרידא. וזאת למה? כי בשוק החופשי וההיפר-תחרותי, חשיבה מהירה, יצירתית ומקורית – שלא לדבר על בינתחומית – הינה המפתח להתמודדות מוצלחת עם אתגרי המשק המודרני. ה"מקצוען" החד-ממדי אינו עוד התשובה. מסתבר, כפי שנאמר בתלמוד: מתוך שלא לשמה, בא לשמה – הדרך הטובה ביותר להיות מקצוען היא לא ללמוד להיות מקצוען אלא "אזרח העולם"...

wilzis@mail.biu.ac.il